УДК 811.111'37
DOI https://doi.org/10.32782/bsps-2026.11.16

УНІВЕРСАЛЬНІ ФОЛЬКЛОРНІ АРХЕТИПИ В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Оксана Пеліван
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Національного університету «Одеська юридична академія»
Фонтанська дорога, 23, м. Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-2708-9514
e-mail: oxana72008@ukr.net

Анотація. *Статтю присвячено комплексному дослідженню універсальних фольклорних архетипів в англомовній картині світу. Метою дослідження є виявлення особливостей репрезентації універсальних фольклорних архетипів в англомовній картині світу, визначення їхніх семантичних, когнітивних і лінгвокультурних характеристик. Матеріалом дослідження стали тексти англійських народних казок зі збірки English Fairy Tales, що репрезентують класичну англомовну фольклорну традицію. У роботі використано описовий, семантичний, когнітивний, лінгвокультурологічний, контекстуальний та інтерпретаційний методи дослідження. У результаті аналізу встановлено, що англомовна фольклорна традиція ґрунтується на системі універсальних архетипів, серед яких домінують архетипи Героя, Мудреця, Чарівного помічника, Трикстера, Лиходія, Подорожі, Випробування та Чарівного предмета. З'ясовано, що їх мовна репрезентація здійснюється за допомогою лексичних одиниць із позитивною та негативною оцінною семантикою, традиційних номінацій персонажів, епітетів, формульних конструкцій, символічних числівників, повторів і паралельних синтаксичних структур. Виявлено, що когнітивну основу архетипних моделей формують універсальні концептуальні опозиції GOOD – EVIL, LIGHT – DARKNESS, ORDER – CHAOS, HOME – JOURNEY, які забезпечують концептуалізацію моральних цінностей, соціальних ролей та моделей поведінки. Доведено, що універсальні архетипи поєднують загальнолюдські когнітивні моделі з національно-культурною специфікою англомовної традиції, репрезентуючи такі культурні цінності, як чесність, працьовитість, справедливість, особиста відповідальність і свобода вибору. Установлено, що архетипні образи виконують не лише художню, а й когнітивну, аксіологічну та культуротрансляційну функції, забезпечуючи збереження колективної пам'яті та передачу культурного досвіду між поколіннями. Отримані результати поглиблюють розуміння взаємозв'язку мови, культури й мислення та можуть бути використані в подальших дослідженнях із когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, етнолінгвістики, фольклористики й перекладознавства.*

Ключові слова: *англомовна картина світу, універсальні архетипи, фольклор, англійські народні казки, лінгвокультурологія, когнітивна лінгвістика, семантика, архетипний образ, фольклорний дискурс.*

© О. Пеліван, 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

UNIVERSAL FOLKLORE ARCHETYPES IN THE ENGLISH WORLDVIEW

Oksana Pelivan
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages,
National University «Odesa Law Academy»
Fontanska Road, 23, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2708-9514
e-mail: oxana72008@ukr.net

Abstract. *The article presents a comprehensive study of universal folklore archetypes in the English worldview. The purpose of the study is to identify the peculiarities of the representation of universal folklore archetypes in the English worldview and to determine their semantic, cognitive, and linguocultural characteristics. The research material comprises English folk tales from the collection English Fairy Tales, representing the classical English folklore tradition. The study employs descriptive, semantic, cognitive, linguocultural, contextual, and interpretative research methods. The analysis demonstrates that the English folklore tradition is based on a system of universal archetypes, among which the Hero, the Wise Old Man, the Helper, the Trickster, the Villain, the Journey, the Quest, and the Magic Object are predominant. It has been established that these archetypes are linguistically represented through lexical units with positive and negative evaluative semantics, conventional character nominations, epithets, formulaic expressions, symbolic numerals, repetitions, and parallel syntactic structures. The study reveals that the cognitive foundation of archetypal models is formed by universal conceptual oppositions such as GOOD – EVIL, LIGHT – DARKNESS, ORDER – CHAOS, and HOME – JOURNEY, which serve to conceptualize moral values, social roles, and behavioral patterns. The findings demonstrate that universal archetypes combine universal cognitive models with the national and cultural specificity of the English folklore tradition, representing such cultural values as honesty, diligence, justice, personal responsibility, and freedom of choice. It has also been established that archetypal images perform not only artistic but also cognitive, axiological, and culture-transmitting functions, ensuring the preservation of collective memory and the transmission of cultural experience across generations. The results contribute to a deeper understanding of the interrelationship between language, culture, and thought and may be applied in further research in cognitive linguistics, linguocultural studies, ethnolinguistics, folklore studies, and translation studies.*

Key words: *English worldview, universal archetypes, folklore, English folk tales, linguocultural studies, cognitive linguistics, semantics, archetypal image, folklore discourse.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується посиленням уваги до взаємозв'язку мови, культури та колективної свідомості, що зумовлює зростання інтересу до дослідження архетипних структур як універсальних когнітивно-культурних моделей. Універсальні фольклорні архетипи, сформовані впродовж багатовікової історії людства, відображають базові уявлення про світ, моральні цінності, соціальні ролі та моделі поведінки, знаходячи мовне втілення у фольклорних текстах, художній літературі, фразеології, пареміях і сучасному медійному дискурсі. Саме вони становлять важливий компонент англомовної картини світу, репрезентуючи як загальнолюдські, так і національно-специфічні особливості концептуалізації дійсності.

Окрім того, в умовах глобалізації та інтенсивного міжкультурного обміну універсальні архетипи набувають нового осмислення, адаптуються до сучасного соціокультурного контексту та трансформуються під впливом цифрової культури, масової літератури, кінематографа й нових медіа, що потребує комплексного дослідження механізмів їх мовної репрезентації, семантичної еволюції та прагматичних функцій у сучасному англомовному дискурсі.

Проблематика універсальних фольклорних архетипів перебуває на перетині фольклористики, лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики та етнолінгвістики. У сучасних дослідженнях фольклор розглядається не лише як сукупність уснопоетичних текстів, а як важливий механізм збереження культурної пам'яті, національних цінностей та універсальних моделей світосприйняття, що відображаються в мовній картині світу [1; 2; 4]. Особливу увагу приділено трансформації традиційного фольклору в умовах сучасної культури, збереженню його архетипних

структур та їх функціонуванню в нових комунікативних середовищах [1].

Значний внесок у розвиток методології фольклористичних досліджень зроблено у працях, присвячених порівняльному аналізу фольклорних традицій, класифікації сюжетів, мотивів і персонажів, а також вивченню закономірностей розвитку народної творчості в різних культурах [2]. Окремий напрям становлять дослідження методики аналізу фольклорного матеріалу, що закладають теоретичне підґрунтя для виявлення універсальних архетипних моделей у різних мовах і культурах [3].

Важливим аспектом сучасної науки є дослідження мовної репрезентації фольклорної спадщини. Особлива увага приділяється фольклорній лексиці, її кодифікації, систематизації та ролі у формуванні національної мовної картини світу, що сприяє глибшому розумінню механізмів вербалізації культурно значущих концептів і архетипних образів [5].

Суттєвий вплив на розвиток когнітивно-лінгвістичного підходу до аналізу мовної картини світу мають праці, присвячені універсальній семантиці та природній семантичній метамові. У цих дослідженнях обґрунтовується існування універсальних семантичних примітивів, спільних для всіх мов, що створює теоретичні передумови для вивчення універсальних архетипів як когнітивних моделей, репрезентованих у різних лінгвокультурах [6; 7]. Такий підхід дає змогу пояснити схожість базових фольклорних образів незалежно від національної належності та встановити взаємозв'язок між мовою, мисленням і культурою.

Попри значну кількість праць, присвячених фольклору, семантиці та мовній картині світу, комплексний аналіз універсальних фольклорних архетипів саме в англомовній картині світу залишається недостатньо розробленим. Потребують подальшого дослідження особливості їх мовної репрезентації, когнітивної організації та функціонування в англомовному фольклорному дискурсі, що й визначає наукову перспективність запропонованого дослідження.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей репрезентації універсальних фольклорних архетипів в англомовній картині світу, визначенні їхніх семантичних, когнітивних і лінгвокультурних характеристик, а також встановленні їхньої ролі у формуванні англомовної мовної картини світу.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

– з'ясувати теоретичні засади дослідження універсальних фольклорних архетипів у сучасній лінгвістиці та фольклористиці;

– визначити основні універсальні архетипи, представлені в англомовному фольклорі;

– проаналізувати мовні засоби репрезентації архетипних образів у текстах англійських народних казок;

– установити семантичні та когнітивні особливості архетипів у структурі англомовної картини світу;

– визначити лінгвокультурну специфіку функціонування універсальних архетипів в англомовному фольклорному дискурсі.

Об'єктом дослідження є англомовна картина світу, репрезентована у фольклорному дискурсі.

Предметом дослідження виступають універсальні фольклорні архетипи, способи їх мовної репрезентації, семантичні, когнітивні та лінгвокультурні особливості в англомовних фольклорних текстах.

Матеріалом дослідження слугували тексти англійських народних казок зі збірки English Fairy Tales, що містить класичні зразки англомовного фольклору та репрезентує традиційні архетипні образи Героя, Чарівного помічника, Мудреця, Трикстера, Чарівного предмета, Подорожі та боротьби добра і зла [8].

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано комплекс взаємодоповнювальних методів дослідження. Описовий метод застосовано для систематизації універсальних фольклорних архетипів та узагальнення їхніх характеристик. Метод семантичного аналізу використано для встановлення значення мовних одиниць, що репрезентують архетипні образи. Лінгвокультурологічний аналіз дав змогу визначити взаємозв'язок мовних засобів із культурними моделями англомовного соціуму. Когнітивний аналіз використано для виявлення концептуальних структур, які лежать в основі архетипних образів. Елементи контекстуального аналізу дали змогу дослідити особливості функціонування архетипів у конкретних

фольклорних сюжетах, а метод інтерпретаційного аналізу забезпечив комплексне тлумачення їхніх семантичних і прагматичних особливостей.

Дослідження англійських народних казок, представлених у збірці English Fairy Tales, засвідчило, що універсальні фольклорні архетипи становлять фундаментальний компонент англомовної картини світу. Вони виступають своєрідними когнітивними моделями, через які відображаються базові уявлення людини про добро і зло, справедливість, владу, сім'ю, моральний вибір, життєві випробування та духовний розвиток особистості. Архетипні структури є відносно стабільними, однак їх мовна реалізація демонструє національно-культурну специфіку англомовної традиції. Повторюваність сюжетів, персонажів, символів і мовних моделей свідчить про універсальний характер архетипів, що функціонують як засіб збереження колективної пам'яті та передачі культурного досвіду.

У ході дослідження було виокремлено систему найбільш репрезентативних архетипів, які формують сюжетно-композиційну основу англійських народних казок. Центральне місце посідає архетип Героя (Hero), який уособлює прагнення до морального вдосконалення, подолання труднощів та відновлення справедливості. Герой, як правило, проходить низку випробувань, отримує допомогу від чарівних сил, долає антагоніста та досягає винагороди. Подібна модель простежується в більшості англійських казок незалежно від їх тематичної спрямованості.

Не менш важливим є архетип Мудреця (Wise Old Man), який виступає носієм знань, життєвого досвіду та моральних орієнтирів. Цей персонаж нерідко з'являється на переломному етапі розвитку сюжету, допомагаючи героєві зробити правильний вибір або отримати необхідні знання.

Широко представлений архетип Чарівного помічника (Helper). Його функцію виконують феї, чарівні тварини, добрі старці, незвичайні предмети або природні сили. Саме вони забезпечують можливість переходу героя до нового етапу випробувань, символізуючи підтримку вищих сил та віру в торжество добра.

Архетип Трикстера (Trickster) реалізується через персонажів, які порушують звичний порядок, використовують хитрість, обман або винахідливість. На відміну від негативного героя трикстер не завжди є носієм зла: його дії нерідко сприяють розвитку сюжету, виявленню істини або покаранню несправедливості.

Серед негативних персонажів домінує архетип Лиходія (Villain), який уособлює сили хаосу, жорстокості, жадібності та несправедливості. До цієї групи належать відьми, велетні, дракони, злі чаклуни та інші персонажі, що створюють конфліктну ситуацію й стимулюють розвиток сюжету.

Поряд із персонажними архетипами значне місце посідають архетип Подорожі (Journey), архетип Випробування (Quest/Test), архетип Чарівного предмета (Magic Object) та архетип Дому (Home). Саме вони формують композиційну модель англійської народної казки: вихід героя із безпечного простору, проходження випробувань, отримання нового досвіду та повернення до оновленого світу.

Аналіз мовного матеріалу показав, що архетипи вербалізуються насамперед за допомогою лексичних одиниць із виразною оцінною семантикою. Позитивні персонажі описуються прикметниками ***brave, kind, honest, wise, faithful, gentle, noble***, які формують концепт моральної досконалості. Натомість негативні персонажі характеризуються словами ***wicked, cruel, greedy, evil, proud, jealous***, що актуалізують концепти небезпеки, агресії та моральної деградації.

Важливу роль відіграють традиційні номінації персонажів (king, queen, prince, princess, witch, giant, fairy, dragon, knight, shepherd, woodcutter), які одразу сигналізують про їхню архетипну функцію в тексті. На відміну від сучасної художньої літератури індивідуалізація персонажів у народній казці є мінімальною, а їхні назви виконують передусім типізувальну функцію.

Архетипні моделі підтримуються системою традиційних епітетів (good king, wicked witch, brave knight, beautiful princess), сталих словосполучень та формульних конструкцій. Особливо показовими є традиційні зачини (Once upon a time..., Long ago...) та фінальні формули (They lived happily ever after), які виконують функцію жанрових маркерів і вводять читача до умовного фольклорного простору.

Дослідження показало, що важливими засобами репрезентації архетипів є також символічні числа (three, seven, twelve),

повтори окремих мовних конструкцій, трикратне повторення дій героя, паралельні синтаксичні конструкції та ритмічна організація тексту. Такі засоби сприяють легкому запам'ятовуванню казок і водночас підсилюють символічне значення архетипних образів.

Когнітивний аналіз дав змогу встановити, що універсальні архетипи організовують англомовну картину світу навколо системи бінарних концептуальних опозицій: GOOD – EVIL; LIGHT – DARKNESS; ORDER – CHAOS; HOME – JOURNEY; LIFE – DEATH; WEAKNESS – STRENGTH; TRUTH – DECEPTION.

Саме ці опозиції визначають розвиток більшості казкових сюжетів і лежать в основі моральної оцінки персонажів. Герой послідовно переходить від простору безпеки до простору невідомості, долає хаос і повертається до впорядкованого світу, набувши нового досвіду. Така модель відповідає універсальній схемі ініціації, характерній для багатьох культур світу.

Архетипи функціонують як когнітивні сценарії, що структурують знання про навколишній світ і формують уявлення про правильну поведінку людини. Завдяки багаторазовому повторенню однакових сюжетних моделей вони стають складовою частиною колективної пам'яті та забезпечують міжпоколінну передачу культурного досвіду.

Попри універсальність більшості архетипних моделей, їх реалізація в англомовному фольклорі має низку національно-культурних особливостей. Для англійських народних казок характерним є акцент на особистій відповідальності героя, його здатності самостійно приймати рішення та досягати успіху завдяки власним моральним якостям. Якщо в багатьох інших європейських традиціях визначальну роль відіграє походження героя або допомога надприродних сил, то в англійських казках успіх значною мірою залежить від працьовитості, кмітливості, чесності та наполегливості персонажа.

Аналіз текстів показав, що архетипи відображають цінності англомовної культури: повагу до закону, справедливості, особистої свободи, приватної власності, сімейних зв'язків і моральної відповідальності. Водночас значне місце посідає мотив винагороди за чесність і покарання за жадібність, обман або жорстокість, що свідчить про виховну функцію англійської народної казки.

Окремої уваги заслуговує мовна репрезентація простору. Ліс, замок, міст, печера, дорога, річка чи гора виступають не лише географічними об'єктами, а й символами психологічних і духовних станів героя. Відповідно просторові образи також набувають архетипного значення та беруть участь у концептуалізації англомовної картини світу.

Висновки. Отже, результати дослідження підтверджують, що універсальні фольклорні архетипи становлять одну з основних когнітивно-культурних структур англомовної картини світу. Їхня мовна репрезентація реалізується через систему взаємопов'язаних лексичних, семантичних, стилістичних, синтаксичних і дискурсивних засобів, які забезпечують відтворення традиційних моделей світосприйняття. Архетипні образи виконують не лише художню функцію, а й слугують механізмом трансляції культурних знань, моральних цінностей та національно значущих концептів. Комплексний аналіз дав змогу встановити, що універсальні архетипи поєднують загальнолюдські когнітивні моделі з культурною специфікою англомовної традиції, формуючи цілісну систему концептуалізації світу в англійському фольклорному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гурова І. Новітній фольклор як форма популярної культури в сучасних українських реаліях: культурологічний аналіз. Fine Art and Culture Studies. 2025. № 1. С. 49–54.
2. Давидюк В. Студії з порівняльної фольклористики : навчально-методичний посібник. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 156 с.
3. Іваницький А. І. Українська музична фольклористика (методологія і методика) : навчальний посібник. Київ : Заповіт, 1997. 392 с. https://archive.org/details/folklor1997/page/8/mode/2up?utm_source=chatgpt.com
4. Руснак І. Є. Український фольклор : навчальний посібник. Київ : Академія, 2010. 304 с.
5. Сердега Р. Фольклорна лексикографія як новий вектор розвитку українського словникарства. *Наукові записки. Серія «Філологічні науки»*. 2023. Вип. 206. С. 128–135. DOI: https://doi.org/10.32782/2522-4077-2023-206-19

6. Wierzbicka A. Experience, Evidence and Sense: The Hidden Cultural Legacy of English. Oxford: Oxford University Press, 2010. 368 p.
7. Wierzbicka A. Semantics: Primes and Universals. Oxford; New York: Oxford University Press, 1996. 512 p.
8. English Fairy Tales. London: David Nutt. URL: https://www.gutenberg.org/files/7439/7439-h/7439-h.htm

REFERENCES

1. Hurova, I. (2025). Novitnii folklor yak forma populiarnoi kultury v suchasnykh ukrainskykh realiiakh: kulturolohichnyi analiz [Modern folklore as a form of popular culture in contemporary Ukrainian realities: A cultural analysis]. *Fine Art and Culture Studies*, (1), 49–54. [in Ukrainian].
2. Davydiuk, V. (2022). Studii z porivnialnoi folklorystyky: navchalno-metodychnyi posibnyk [Studies in comparative folklore: Educational and methodological manual]. Lutsk: Vezha-Druk. [in Ukrainian].
3. Ivanytskyi, A. I. (1997). Ukrainska muzychna folklorystyka (metodolohiia i metodyka) [Ukrainian musical folklore studies (methodology and methods)]. Kyiv: Zapovit. Retrieved from https://archive.org/details/folklor1997/page/8/mode/2up [in Ukrainian].
4. Rusnak, I. Ye. (2010). Ukrainskyi folklor: navchalnyi posibnyk [Ukrainian folklore: A textbook]. Kyiv: Akademiia. [in Ukrainian].
5. Serdeha, R. (2023). Folklorna leksykohrafiia yak novyi vektor rozvytku ukrainskoho slovnykarstva [Folklore lexicography as a new vector of development of Ukrainian lexicography]. *Naukovi zapysky. Seriia: Filolohichni nauky*, (206), 128–135. https://doi.org/10.32782/2522-4077-2023-206-19 [in Ukrainian].
6. Wierzbicka, A. (2010). Experience, evidence and sense: The hidden cultural legacy of English. Oxford University Press.
7. Wierzbicka, A. (1996). Semantics: Primes and universals. Oxford University Press.
8. *English Fairy Tales*. (n.d.). London: David Nutt. Retrieved from: https://www.gutenberg.org/files/7439/7439-h/7439-h.htm

Дата першого надходження статті до видання: 26.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 03.11.2026